

Osnovni algoritmi teorije brojeva

Guskić, Ivona

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Department of Mathematics / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Odjel za matematiku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:126:851954>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of School of Applied Mathematics and Computer Science](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku
Odjel za matematiku

Ivona Guskić
Osnovni algoritmi teorije brojeva
Završni rad

Osijek, 2019.

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku
Odjel za matematiku

Ivona Guskić
Osnovni algoritmi teorije brojeva
Završni rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Ivan Matić

Osijek, 2019.

Sadržaj

Sažetak	1
1 Uvod	2
2 Kineski teorem o ostacima	3
3 Računanje s velikim brojevima	5
3.1 Zbrajanje	5
3.2 Oduzimanje	5
3.3 Množenje	5
3.4 Dijeljenje s ostatkom	6
4 Euklidov algoritam	9
4.1 Osnovni algoritam	9
4.2 Modifikacija Euklidovog algoritma	10
5 Računanje modularnih inverza i algoritam za kineski teorem o ostacima	12
5.1 Modularni inverzi	12
5.2 Algoritam za kineski teorem o ostacima	12
Literatura	13

Sažetak

U ovom završnom radu bavimo se algoritmima u teoriji brojeva. Navesti ćemo osnovne teoreme i dokaze potrebne za shvaćanje i implementaciju tih algoritama. Pokazati ćemo novi način zapisa brojeva u računalima kako bi se mogle odvijati osnovne aritmetičke operacije sa velikim cijelim brojevima. Na kraju ćemo dati efikasnu implementaciju Euklidovog algoritma i Kineskog teorema o ostacima u pseudojeziku.

Ključne riječi

algoritmi, teorija brojeva, Euklidov algoritam, Kineski teorem o ostacima

Abstract

In this paper we deal with algorithms in number theory. We will present basic theorems and proofs necessary for understanding and implementation of those algorithms. We will show a new way of storing numbers in a computer so we can do basic arithmetic with large integers. In the end, we will give an efficient implementation of Euclidean algorithm and of the Chinese remainder theorem in pseudocode.

Key words

algorithms, number theory, Euclidean algorithm, Chinese remainder theorem

1 Uvod

Algoritmi teorije brojeva od velike su važnosti, ne samo za matematiku, nego i za programiranje. Posebno su značajni u raznim enkripcijski sustavima npr. RSA kriptosustav u kojem se primjenjuje Euklidov algoritam, koji ćemo u ovom radu prezentirati. Brojevi s kojima rade takvi algoritmi često se u računalima ne mogu zapisati kao brojevi pa je stoga bilo potrebno pronaći novi način zapisivanja brojeva i definirati aritmetiku na tom novom zapisu što ćemo pokazati u trećem poglavlju. U četvrtom poglavlju detaljno ćemo pokazati dva oblika Euklidovog algoritma, a na kraju rada prezentirati ćemo i algoritam za Kineski teorem o ostacima.

2 Kineski teorem o ostacima

Teorem 2.1 (Kineski teorem o ostacima). *Neka su $n_1, n_2, \dots, n_k$ u parovima relativno prosti prirodni brojevi te neka su $a_1, a_2, \dots, a_k$ proizvoljni cijeli brojevi. Tada postoji rješenje sustava kongruencija*

$$a \equiv a_i \pmod{n_i} \quad (i = 1, \dots, k).$$

Štoviše, $a' \in \mathbb{Z}$ je rješenje ovog sustava kongruencija ako i samo ako je $a \equiv a' \pmod{n}$, gdje je $n := \prod_{i=1}^k n_i$.

Dokaz. Da bi dokazali postojanje rješenja, prvo ćemo pokazati kako konstruirati cijele brojeve $e_1, e_2, \dots, e_k$ takve da za $i, j = 1, \dots, k$ vrijedi

$$e_j \equiv \begin{cases} 1 & \pmod{n_i} \quad i = j \\ 0 & \pmod{n_i} \quad i \neq j \end{cases}$$

Ako to uspijemo, tada za

$$a := \sum_{i=1}^k a_i e_i,$$

i za $j = 1, \dots, k$ vrijedi

$$a \equiv \sum_{i=1}^k a_i e_i \equiv a_j \pmod{n_j},$$

jer su svi izrazi u sumi jednaki 0 modulo n_j , osim za izraz gdje je $i = j$, koji je kongruentan a_j modulo n_j .

Neka je $n := \prod_{i=1}^k n_i$ kao u iskazu teorema i neka je $n_j^* := n/n_i$ za $j = 1, \dots, k$, tj. n_i^* je produkt svih n_j ($i \neq j$). Kako su $n_1, \dots, n_k$ u parovima relativno prosti, slijedi da je za $i = 1, \dots, k$ $(n_i, n_i^*) = 1$ pa možemo definirati $t_i = (n_i^*)^{-1} \pmod{n_i}$ i $e_i := n_i^* t_i$. Vidi se da je $e_i \equiv 1 \pmod{n_i}$, dok za $j \neq i$, imamo $n_i | n_j^*$, pa je $e_j \equiv 0 \pmod{n_i}$, tj. uspješno smo konstruirali brojeve e_j kako je navedeno gore. Time smo dokazali postojanje rješenja sustava kongruencija. Ako je $a \equiv a' \pmod{n}$, onda zbog $n_i | n$ za $i = 1, \dots, k$ vidimo da je $a' \equiv a \equiv a_i \pmod{n_i}$ tj. a' je rješenje sustava. Ostaje još pokazati da ako je a' rješenje sustava kongruencija, onda je $a \equiv a_i \equiv a' \pmod{n_i}$ za $i = 1, \dots, k$. Kako su n_i u parovima relativno prosti slijedi $n | (a - a')$ što je ekvivalentno sa $a \equiv a' \pmod{n}$. $\square$

Kineski teorem o ostacima ima široku primjenu, a možemo ga izreći i na sljedeći način: Neka je $I_m = \{0, \dots, m-1\}$ za prirodan broj m , neka su $n_1, \dots, n_k$ u parovima relativno prosti i $n := \prod_{i=1}^k n_i$. Tada je preslikavanje

$$\begin{aligned} \tau : I_n &\rightarrow I_{n_1} \times \dots \times I_{n_k} \\ a &\mapsto (a \pmod{n_1}, \dots, a \pmod{n_k}) \end{aligned}$$

bijekcija.

Promotrimo primjer za $n_1 = 3$ i $n_2 = 5$ sljedećom tablicom.

a	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
$a \pmod{3}$	0	1	2	0	1	2	0	1	2	0	1	2	0	1	2
$a \pmod{5}$	0	1	2	3	4	0	1	2	3	4	0	1	2	3	4

Vidimo da kako a poprima vrijednosti od 0 do 14, parovi $(a \pmod{3}, a \pmod{5})$ poprimaju sve vrijednosti (a_1, a_2) za $a_1 \in \{0, 1, 2\}$ i $a_2 \in \{0, \dots, 4\}$ i da je svaki par pogodan točno jednom. Algoritam za kineski teorem o ostacima pokazati ćemo kasnije, kada prođemo potrebne rezultate.

3 Računanje s velikim brojevima

Kako je memorija za spremanje brojeva u računalima ograničena, potrebno je definirati drugačiji način zapisivanja brojeva, a samim time i drugačiji način računanja za takve brojeve. Predstaviti ćemo ih kao vektor znamenaka u nekoj bazi B , zajedno s indikator varijablom koja će nam govoriti predznak broja, tj. za $a \in \mathbb{Z}$ pisat ćemo

$$a = \pm \sum_{i=0}^{k-1} a_i B^i = \pm (a_{k-1} \dots a_1 a_0)_B,$$

gdje je $0 \leq a_i \leq B$ za $i = 0, \dots, k-1$. Iz tehničkih razloga, često je dobro za B uzeti potenciju broja 2. U ovom radu, zbog jednostavnosti, baviti ćemo se algoritmima za računanje s velikim prirodnim brojevima. Uz male modifikacije ti algoritmi se mogu koristiti za računanje s proizvoljnim cijelim brojevima. Radi jednostavnosti zapisa prvo ćemo za $x, y \in \mathbb{Z}$, $y \neq 0$ definirati $QuoRem(x, y)$ kao par kvocijenta i ostatka ($\lfloor x/y \rfloor, x \pmod{y}$)

3.1 Zbrajanje

Neka su $a = (a_{k-1} \dots a_0)_B$ i $b = (b_{l-1} \dots b_0)_B$ prirodni brojevi i neka je bez smanjenja općenitosti $k \geq l \geq 1$. Tada reprezentaciju od $a + b$ u bazi B možemo izračunati na sljedeći način:

```
carry ← 0
for i ← 0 to l - 1 do
    temp ← ai + bi + carry
    (carry, ci) ← QuoRem(temp, B)
end for
for i ← l to k - 1 do
    temp ← ai + carry
    (carry, ci) ← QuoRem(temp, B)
end for
ck ← carry
```

Primijetimo da je u svakoj iteraciji petlje vrijednost *carry* 0 ili 1, a vrijednost *temp* između 0 i $2B - 1$.

3.2 Oduzimanje

Neka su $a = (a_{k-1} \dots a_0)_B$ i $b = (b_{l-1} \dots b_0)_B$ prirodni brojevi i neka je bez smanjenja općenitosti $k \geq l \geq 1$. Za računanje razlike $c := a - b$ dovoljno je malo modificirati algoritam za zbrajanje. Svako pojavljivanje izraza $a_i + b_i$ zamjenimo s $a_i - b_i$. Pri svakoj iteraciji vrijednost *carry* je ili 0 ili -1 , a vrijednost *temp* je između $-B$ i $B - 1$. Ako je $a \geq b$ onda je $c_k = 0$ inače je $c_k = -1$ (i $b - a = B^k - (c_{k-1} \dots c_0)_B$).

3.3 Množenje

Neka su $a = (a_{k-1} \dots a_0)_B$ i $b = (b_{l-1} \dots b_0)_B$ prirodni brojevi, $k \geq 1, l \geq 1$. Produkt $c := a \cdot b$ je oblika $(c_{k+l-1} \dots c_0)_B$ i računamo ga na sljedeći način:

```
for i ← 0 to k + l - 1 do
    ci ← 0
```

```

end for
for  $i \leftarrow 0$  to  $k - 1$  do
  carry  $\leftarrow 0$ 
  for  $j \leftarrow 0$  to  $l - 1$  do
    temp  $\leftarrow a_i b_j + c_{i+j} + carry$ 
    (carry,  $c_{i+j}$ )  $\leftarrow QuoRem(temp, B)$ 
  end for
   $c_{i+l} \leftarrow carry$ 
end for

```

Primijetimo da je u svakom koraku algoritma vrijednost $carry$ između 0 i $B - 1$, a vrijednost $temp$ između 0 i $B^2 - 1$.

3.4 Dijeljenje s ostatkom

Neka su $a = (a_{k-1} \dots a_0)_B$ i $b = (b_{l-1} \dots b_0)_B$ prirodni brojevi, $k \geq 1, l \geq 1$ i $b_{l-1} \neq 0$. Želimo izračunati q i r takve da je $a = bq + r$ i $0 \leq r < b$. Pretpostavimo da je $k \geq l$, u suprotnom $a < b$, pa je $q = 0$ i $r = a$. Kvocijent q će imati najviše $m := k - l + 1$ znamenaka u bazi B ($q = (q_{m-1} \dots q_0)_B$). Strategija kojom ćemo odrediti q i r je sljedeća:

```

r  $\leftarrow a$ 
for  $i \leftarrow m - 1$  down to 0 do
   $q_i \leftarrow \lfloor r/B^i b \rfloor$ 
   $r \leftarrow r - B^i \cdot q_i b$ 
end for

```

Lako se indukcijom pokaže da na početku svake iteracije petlje vrijedi $0 \leq r < B^{i+1}b$ pa je svaki q_i između 0 i $B - 1$. Da bi gornju strategiju pretvorili u algoritam potrebno je pronaći efikasan način za računanje $\lfloor r/B^i b \rfloor$.

Promotrimo prvo specijalan slučaj $l = 1$. Tada kvocijent možemo odrediti pomoću sljedećeg teorema:

Teorem 3.1. *Neka su x i y cijeli brojevi takvi da*

$$0 \leq x = x'2^n + s, \quad 0 < y = y'2^n$$

za neke cijele brojeve n, s, x', y' gdje je $n \geq 0$ i $0 \leq s < 2^n$. Tada $\lfloor x/y \rfloor = \lfloor x'/y' \rfloor$.

Dokaz. Iz

$$\frac{x}{y} = \frac{x'}{y'} + \frac{s}{y'2^n} \geq \frac{x'}{y'}$$

direktno slijedi $\lfloor x/y \rfloor \geq \lfloor x'/y' \rfloor$. Također imamo

$$\frac{x}{y} = \frac{x'}{y'} + \frac{s}{y'2^n} < \frac{x'}{y'} + \frac{1}{y'} \leq \left(\left\lfloor \frac{x'}{y'} \right\rfloor + \frac{y' - 1}{y'} \right) + \frac{1}{y'} \leq \left\lfloor \frac{x'}{y'} \right\rfloor + 1$$

Dakle, imamo $x/y < \lfloor x'/y' \rfloor + 1$ pa je onda $\lfloor x/y \rfloor \leq \lfloor x'/y' \rfloor$. □

Prema ovom teoremu, sljedeći algoritam korektno računa kvocijent i ostatak (za slučaj $l = 1$):

```

hi  $\leftarrow 0$ 
for  $i \leftarrow k - 1$  down to 0 do
  temp  $\leftarrow h_i \cdot B + a_i$ 

```

$(q_i, h_i) \leftarrow QuoRem(temp, b_0)$

end for

Kvocijent je vektor $q = (q_{k-1} \dots q_0)_B$ a ostatak je h_i . U svakoj iteraciji petlje vrijednost hi nalazi se između 0 i $b_0 \leq B - 1$, a vrijednost $temp$ između 0 i $B \cdot b_0 + (B - 1) \leq B^2 - 1$. Time je riješen slučaj $l = 1$. U slučaju $l \geq 1$ nije tako jednostavno odrediti znamenke q_i ali ih možemo procijeniti pomoću sljedećeg teorema:

Teorem 3.2. *Neka su x i y cijeli brojevi takvi da*

$$0 \leq x = x'2^n + s, 0 \leq y = y'2^n + t$$

za neke cijele brojeve n, s, t, x', y' gdje je $n \geq 0, 0 \leq s < 2^n, 0 \leq t < 2^n$. Neka je dodatno $2y' \geq x/y$. Tada vrijedi

$$\lfloor x/y \rfloor \leq \lfloor x'/y' \rfloor \leq \lfloor x/y \rfloor + 2.$$

Prvo ćemo predstaviti algoritam za dijeljenje s ostatkom koji radi uz pretpostavku da je b "normaliziran", tj. da je $b_{l-1} \geq 2^{\omega-1}$ gdje je $B = 2^\omega$.

for $i \leftarrow 0$ **to** $k - 1$ **do**

$r_i \leftarrow a_i$

end for

$r_k \leftarrow 0$

for $i \leftarrow k - l$ **down to** 0 **do**

$q_i \leftarrow \lfloor (r_{i+l}B + r_{i+l-1})/b_l - 1 \rfloor$

if $q_i \geq B$ **then** $q_i \leftarrow B - 1$

$carry \leftarrow 0$

for $j \leftarrow 0$ **to** $l - 1$ **do**

$temp \leftarrow r_{i+j} - q_i b_j + carry$

$(carry, r_{i+j}) \leftarrow QuoRem(temp, B)$

end for

$r_{i+l} \leftarrow r_{i+l} + carry$

while $r_{i+l} < 0$ **do** $carry \leftarrow 0$

for $j \leftarrow 0$ **to** $l - 1$ **do**

$temp \leftarrow r_{i+j} + b_i + carry$

$(carry, r_{i+j}) \leftarrow QuoRem(temp, B)$

end for

$r_{i+l} \leftarrow r_{i+l} + carry$

$q_i \leftarrow q_i - 1$

end while

end for

Primijetimo:

- (1) U 4. redu računamo q_i , koji je prema teoremu 3.2 veći ili jednak pravoj znamenci kvocijenta, a može biti veći najviše za 2
- (2) U 5. redu reduciramo q_i ako je očito prevelik.
- (3) U redovima 6-10 računamo

$$(r_{i+l} \dots r_i)_B \leftarrow (r_{i+l} \dots r_i)_B - q_i b$$

U svakoj iteraciji petlja vrijednost $temp$ je između $-(B^2 - B)$ i $B - 1$, a vrijednost $carry$ između $-(B - 1)$ i 0.

- (4) Ako je procijena q_i prevelika, r_{i+l} će imati negativnu vrijednost u 10. redu. Redovi 11-17 tada popravljaju tu pogrešku.

Pogledajmo sada općeniti slučaj, kada b ne mora biti normaliziran. Pomnožimo a i b vrijednošću $2^{\omega'}$, gdje je $0 \leq \omega' < \omega$, i dobijemo $a' := a2^{\omega'}$ i $b' := b2^{\omega'}$, gdje je b' normaliziran. Tada izračunamo q i r' tako da je $a' = b'q + r'$, koristeći gore navedeni algoritam. Primijetimo da je $q = \lfloor a'/b' \rfloor = \lfloor a/b \rfloor$ i $r' = r2^{\omega'}$, gdje je $r = a \pmod{b}$. Da dobijemo ostatak r , podijelimo r' sa $2^{\omega'}$.

4 Euklidov algoritam

4.1 Osnovni algoritam

Promotrimo sljedeći problem: za proizvoljna 2 prirodna broja a i b , treba odrediti njihov najveći zajednički djelitelj. To možemo odrediti pomoću Euklidovog algoritma na sljedeći način. Bez smanjenja općenitosti, pretpostavimo da je $a \geq b \geq 0$. Ako je $b = 0$, tada je očito $NZD(a, 0) = a$. Za $b > 0$ izračunamo q i r kao $(q, r) = QuoRem(a, b)$, gdje je $0 \leq r < b$. Iz jednadžbe

$$a = bq + r,$$

lako se vidi da ako $d \in \mathbb{Z}$ dijeli i a i b tada d također dijeli i r , analogno ako d dijeli i b i r , tada dijeli i a . Iz toga možemo zaključiti da je $NZD(a, b) = NZD(b, r)$ i da dijeljenjem problem računanja $NZD(a, b)$ možemo reducirati na problem $NZD(b, r)$.

Teorem 4.1. *Neka su $a, b \in \mathbb{Z}, a \geq b \geq 0$. Korištenjem teorema o dijeljenju s ostatkom, definiramo cijele brojeve $r_0, \dots, r_l, q_1, \dots, q_l, l \geq 0$ na sljedeći način:*

$$\begin{aligned} a &= r_0 \\ b &= r_1 \\ r_0 &= r_1 q_1 + r_2 \quad (0 < r_2 < r_1) \\ &\vdots \\ r_{i-1} &= r_i q_i + r_{i+1} \quad (0 < r_{i+1} < r_i) \\ &\vdots \\ r_{l-2} &= r_{l-1} q_{l-1} + r_l \quad (0 < r_l < r_{l-1}) \\ r_{l-1} &= r_l q_l \quad (r_{l+1} = 0) \end{aligned}$$

Dokaz. Za $i = 1 \dots l$ imamo $r_{i-1} = r_i q_i + r_{i+1}$, iz čega slijedi da su zajednički djelitelji od r_{i-1} i r_i jednaki kao zajednički djelitelji od r_i i r_{i+1} te je stoga $NZD(r_{i-1}, r_i) = NZD(r_i, r_{i+1})$. Iz toga slijedi

$$NZD(a, b) = NZD(r_0, r_1) = \dots = NZD(r_l, r_{l+1}) = NZD(r_l, 0) = r_l.$$

□

Promotrimo sljedeći primjer: neka je $a = 100$ i $b = 35$. Tada po prethodnom teoremu jednostavno možemo izračunati sljedeće:

i	0	1	2	3	4
r_i	100	35	30	5	0
q_i		2	1	6	

Sada vidimo da je $NZD(a, b) = r_3 = 5$.

Shemu opisanu u teoremu 4.1 lako možemo pretvoriti u algoritam na sljedeći način:

```

r ← a
r' ← b
while r' ≠ 0 do
    r'' ← r (mod r')
    (r, r') ← (r', r'')
end while
d ← r
output d

```

4.2 Modifikacija Euklidovog algoritma

Neka su a i b cijeli brojevi i neka je $d := NZD(a, b)$. Iz Bezuotovog identiteta znamo da postoje cijeli brojevi s i t takvi da je $as + bt = d$. Brojeve s i t efikasno možemo izračunati modifikacijom Euklidovog algoritma. Sljedeći teorem definira vrijednosti koje će taj algoritam računati i daje važne činjenice o njima koje će biti bitne u primjeni algoritma.

Teorem 4.2. *Neka su $a, b, r_0, \dots, r_{l+1}, q_1, \dots, q_l$ kao u teoremu 4.1. Definiramo cijele brojeve $s_0, \dots, s_{l+1}, t_0, \dots, t_{l+1}$ na sljedeći način:*

$$\begin{aligned} s_0 &:= 1, & t_0 &:= 0, \\ s_1 &:= 0, & t_1 &:= 1, \\ s_{i+1} &:= s_i - 1 - s_i q_i, & t_{i+1} &:= t_{i-1} - t_i q_i \quad (i = 1, \dots, l) \end{aligned}$$

Tada vrijedi:

- (i) za $i = 0, \dots, l + 1$ vrijedi $as_i + bt_i = r_i$, posebno, $as_l + bt_l = \gcd(a, b)$
- (ii) za $i = 0, \dots, l$ vrijedi $s_i t_{i+1} - t_i s_{i+1} = (-1)^i$
- (iii) za $i = 0, \dots, l + 1$ vrijedi $NZD(s_i, t_i) = 1$
- (iv) za $i = 0, \dots, l$ vrijedi $t_i t_{i+1} \leq 0$ i $|t_i| \leq |t_{i+1}|$; za $i = 1, \dots, l$ vrijedi $s_i s_{i+1} \leq 0$ i $|s_i| \leq |s_{i+1}|$
- (v) za $i = 1, \dots, l + 1$ vrijedi $r_{i-1} |t_i| \leq a$ i $r_{i-1} |s_i| \leq b$
- (vi) ako je $a > 0$, onda za $i = 1, \dots, l + 1$ vrijedi $|t_i| \leq a$ i $|s_i| \leq b$; ako je $a > 1$ i $b > 0$, onda $|t_l| \leq a/2$ i $|s_l| \leq b/2$.

Dokaz. (i) se jednostavno pokaže indukcijom po i . Za $i = 0, 1$ tvrdnja je očita. Za $i = 2, \dots, l + 1$ imamo

$$\begin{aligned} as_i + bt_i &= a(s_{i-2} - s_{i-1}q_{i-1}) + b(t_{i-2} - t_{i-1}q_{i-1}) \\ &= (as_{i-2} + bt_{i-2}) - (as_{i-1} + bt_{i-1})q_{i-1} \\ &= r_{i-2} - r_{i-1}q_{i-1} \quad (\text{indukcijom}) \\ &= r_i. \end{aligned}$$

(ii) se također lako pokaže indukcijom po i . Za $i = 0$ tvrdnja je očita. Za $i = 1, \dots, l$ imamo

$$\begin{aligned} s_i t_{i+1} - t_i s_{i+1} &= s_i(t_{i-1} - t_i q_i) - t_i(s_{i-1} - s_i q_i) \\ &= -(s_{i-1} t_i - t_{i-1} s_i) \\ &= -(-1)^{i-1} \quad (\text{indukcijom}) \\ &= (-1)^i. \end{aligned}$$

(iii) direktno slijedi iz (ii).

Obje tvrdnje u (iv) se mogu pokazati indukcijom po i . Tvrdnja za t_i je očita za $i = 0$. Za $i = 1, \dots, l$ imamo $t_{i+1} = t_{i-1} - t_i q_i$. Po pretpostavci indukcije t_i i t_{i-1} imaju različite predznake i $|t_i| \geq |t_{i-1}|$. Slijedi da je $|t_{i+1}| = |t_{i-1}| + |t_i| q_i \geq |t_i|$ i da su predznaci od t_{i+1} i

t_i različiti. Dokaz za tvrdnju o s_i je analogan, osim što indukcija počinje sa $i = 1$.

(v) Promotrimo sljedeće jednadžbe:

$$as_{i-1} + bt_{i-1} = r_{i-1}$$

$$as_0 + bt_i = r_i.$$

Oduzimanjem druge jednadžbe pomnožene s t_{i-1} od prve pomnožene sa t_i i primjenom (ii) dobijemo $\pm a = t_i r_{i-1} - t_{i-1} r_i$. iz činjenice da t_i i t_{i-1} imaju suprotne predznake slijedi

$$a = |t_i r_{i-1} - t_{i-1} r_i| = |t_i| r_{i-1} + |t_{i-1}| r_i \geq |t_i| r_{i-1}.$$

Analogno se pokaže nejednakost za s_i .

(vi) slijedi iz (v) i sljedećeg: ako je $a > 0$, onda je $r_{i-1} > 0$ za $i = 1, \dots, l + 1$; ako je $a > 1$ i $b > 0$, onda je $l > 0$ i $r_{l-1} \geq 2$. $\square$

Nastavimo s primjerom za osnovni Euklidov algoritam. Iz q_i se mogu jednostavno izračunati s_i i t_i :

i	0	1	2	3	4
r_i	100	35	30	5	0
q_i		2	1	6	
s_i	1	0	1	-1	7
t_i	0	1	-2	3	-20

Vidimo da je $NZD(a, b) = 5 = -a + 3b$. Shemu teorema 4.2 za zadane $a, b \in \mathbb{Z}, a \geq b \geq 0$ lako možemo pretvoriti u sljedeći algoritam:

```

r ← a, r' ← b
s ← 1, s' ← 0
t ← 0, t' ← 1
while r' ≠ 0 do
    q ← ⌊r/r'⌋
    r'' ← r (mod r')
    (r, s, t, r', s', t') ← (r', s', t', t'', s - s'q, t - t'q)
end while
d ← r
output d, s, t

```

5 Računanje modularnih inverza i algoritam za kineski teorem o ostacima

5.1 Modularni inverzi

Bitna primjena modificiranog Euklidovog algoritma je problem računanja multiplikativnih inverza u $\mathbb{Z}_n$

Teorem 5.1. *Neka su $n, b \in \mathbb{Z}, 0 \leq b < n$. Ako su b i n relativno prosti, možemo odrediti $b^{-1} \pmod{n}$.*

Dokaz. Možemo pretpostaviti da je $n > 1$, jer ako je $n = 1$, onda je $b = 0 = b^{-1} \pmod{n}$. Pomoću modificiranog Euklidovog algoritma za n, b dobijemo brojeve d, s, t takve da je $d = NZD(n, b)$ i $ns + bt = d$. Ako je $d \neq 1$ onda b nema multiplikativni inverz modulo n . Inače, za $d = 1$, t je multiplikativni inverz od $b \pmod{n}$; iako je moguće da nije u skupu $\{0, \dots, n-1\}$ kao što zahtjevamo. Po (iv) teorema 4.2, slijedi $|t| \leq n/2 < n$. Stoga, ako je $t \geq 0$, onda je $b^{-1} \pmod{n}$ jednako t ; inače, $b^{-1} \pmod{n}$ je jednako $t + n$. $\square$

Primjer: Neka su dani cijeli brojevi a, b, n i $0 \leq a < n, 0 \leq b < n$ i želimo izračunati rješenje z kongruencije $az \equiv b \pmod{n}$ ili pokazati da takvo rješenje ne postoji. To možemo učiniti sljedećim algoritmom

```
d ← NZD(a, n)
if d ∤ b then output "no solution"
else
  a' ← a/d
  b' ← b/d
  n' ← n/d
  t ← (a')-1 (mod n)'
  z ← tb' (mod n)'
output z
```

5.2 Algoritam za kineski teorem o ostacima

Primijetimo da teorem 2.1 možemo preoblikovati u oblik koji je efikasniji za računanje.

Teorem 5.2. *Neka su $n_1, \dots, n_k, a_1, \dots, a_k \in \mathbb{Z}$ i neka su n_i u parovima relativno prosti, $n_i > 1, 0 \leq a_i < n_i$ za $i = 1, \dots, k$. Neka je $n := \prod_{i=1}^k n_i$. Tada možemo odrediti jedinstveni $a \in \mathbb{Z}$ takav da je $0 \leq a < n$ i $a \equiv a_i \pmod{n_i}$ za $i = 1, \dots, k$.*

Dokaz. Algoritam je jednostavna implementacija dokaza teorema 2.1 dana na sljedeći način:

```
n ← ∏i=1k ni
for i ← 1 to k do
  ni' ← n/ni
  bi ← ni' (mod ni)
  ti ← bi-1 (mod ni)
  ei ← ni' · ti
end for
a ← (∑i=1k aiei) (mod n)
```

$\square$

Literatura

- [1] Victor Shoup: A Computational Introduction to Number Theory and Algebra, Cambridge University Press, 2005.